

ТЕКСТОЛОГИЯТА — ОСНОВА НА ЛИТЕРАТУРНАТА ИСТОРИЯ

(Дмитрий Сергеевич Лихачев, „ТЕКСТОЛОГИЯ“. На материалите руской литературы X—XVII вв. Издательство Академии наук СССР, Москва—Ленинград, 1962, стр. 605)

Все по-голямата диференциация и тясно специализация на различните клонове на знанието днес е всеизвестен и всепризнан факт. Между литературно-филологическите научни дисциплини — ясно отделена от т. н. „критика на текста“ и палеографията — свой самостоятелен научен предмет вече има и текстологията.¹ В настояще време — и особено оня неин дял, който изучава паметниците на средновековната литература — не е само „приложна дисциплина“, а основа, върху която се изграждат точните наблюдения и крайни резултати на литературната история. От тази плодотворна изходна позиция са направени всичките текстологически преценки на известния съветски литературен историк-медиевист Д. С. Лихачов в голямата му обемиста книга, онадсловена „Текстология“ — първото систематично изложение в СССР на текстологическите проблеми като нов дял на съвременната филология.

*

Преди да изложи, разтълкува и изследва текстологическите въпроси, които занимават понастоящем съветските литературни историци-медиевисти, авторът прави обстоен преглед на кризата в съвременната механична литературоведческа текстология на Запад. Той посочва, че тази криза води началото си от погрешните, антиисторически теории на К. Лахман, според когото в Средновековието (и в древността) текстовете на литературните и другите писмени произведения само се „преписват“, без при това преписване да се влага някаква идея, да се правят каквито и да било изменения (освен грешки, поради невежеството на преписвачите), ето защо при тези многобройни преписвания „авторският текст“, или иначе „архетипът“ на преписваното произведение само се поврежда. При това обаче Д. С. Лихачов посочва, че акуратността, с която Лахман и неговите ученици са сравнявали и сравняват различните тек-

стови варианти на изучаваните от тях произведения, е напълно задължителна за всеки текстолог. Но на текстовете, запазени от Средновековието (и древността) трябва да се гледа исторически, а не механически, защото механическият подход не позволява да бъде схваната тяхната истинска същност. Затова още в този уводен дял на труда си, втората част на който е озаглавена „Задачи на текстологията“, Лихачов набляга: „Текстологията е основа на литературната история“ (стр. 30).

*

Застанал на тази нова, творческа и плодотворна позиция, въоръжен с много примери, аргументи и анализи, почерпени от опита на старата руска и съветска медиевистика и от собствен опит, Д. С. Лихачов повежда читателя из сложния лабиринт на текстологията, който според него може да бъде опознат (и оползотворен) само ако текстологическите проучвания се поставят на историческо идейна основа. Ето защо още в началото на първата глава („Работата на староруския книжовник“) Лихачов дефинира, че „няма текст извън неговите създатели, както няма (днес — К. М.) литература извън писателите“ (стр. 53). Това налага текстологията да има предвид най-вече човека, стоящ зад изучавания текст. Следователно историята на текста на отделното средновековно литературно произведение е историята на оная работа, извършена над него (текста) от стария книжовник. Такъв подход към средновековното литературно (писмено) наследство по мнение на Лихачов е наложителен, тъй като по същество измененията в текста са израз на съзнателната и безсъзнателната дейност на хората. А шом е така необходимо е текстологът да обладва голям запас от най-разнородни знания; тази разнородност е предпоставка за истински успех в текстологическата работа (стр. 55).

В първата глава са дадени и други, извлечени из опита методологически напътствия. Едно от тях е, че когато текстологът изучава своите обекти, той не бива да забравя, че „различните редакции на

¹ От тази гледна точка рецензиара разглежда труд на Д. С. Лихачов съветският автор А. Н. Робинсон: „Текстологията като самостоятелна наука“. Сп. „Език и литература“, г. XVIII, кн. 5, 1963 г, стр. 111—113.

отделния текст зависят един от друг, заимствуват отделни свои части от предишни (по-стари), не дошли до нас ръкописи и т. н. Поради това не е достатъчно текстовете да се „класифицират“; необходимо е да се възстановят техните исторически взаимоотношения, като се разслоят различните етапи на тяхната история, като се възстановят, макар и приблизително, нестигналите до нас етапи (от тази история — К. М., стр. 57).

Изключително важно е съвременният текстолог-медиевист да се съобразява със стилистическите и идейните изменения — с наличието на глоси и интерполации¹, с това, че старите преписвачи са работили не само с един, а с по няколко оригинала (преписа), че редица изменения в текста могат да са следствие и на работата по подвързията (несъзнателно разместване на отделни листове и цели „коли“). Само при такъв общометодологичен подход към средновековното ръкописно наследство (към ранно печатните книги, когато оригиналите, по които са издадени, са изгубени) е възможно днешният текстолог да се издигне в своята интерпретация на текстовете над старите преписвачи (стр. 77).

Във втората глава („Отыскание списков произведения“) Лихачов особено подчертава, че за текстолога е задължително да борави с всички запазени преписи от произведението, което изучава. Това е нужно, защото и „най-бляскавата научна проникателност не може да замени недостига на текстов материал“. И защото — „колкото повече преписа са се запазили (и са проучени — К. М.) на изучаваното произведение, толкова по-убедителни и точни ще са текстологическите изследвания“ (стр. 95). Този подстъп към текстологическия материал би предпазил всеки разумен изследовател от увлечение — напр. да придава по-голямо значение, отколкото трябва на оня ръкопис (от дадено произведение), който му е най-достъпен или пък е негово притежание.

Във връзка с опасността от такива увлечения Лихачов бележи, че отделните произведения на средновековната литература ще се намират в ползени (и необходима) научен оборот, ако се публикуват повече научни описания на пазените в големите книгохранилища ръкописи.²

¹ Глоси се наричат бележките, които преписвачите са поставяли по полетата на преписваните от тях книги, а интерполации — вмъкнатите чужди части в произведението, които с течение на времето са се срасли по съдържание с него.

² За СССР това е много наложително, защото там днес се съхраняват около 80 000 — 100 000 древни (и по-нови) ръкописи. Макар у нас да не бовавим с такива необикновени аритметични величини, бележката е правомерна и за нашата литературна медиевистика.

Поставил в първите две глави общите методологически въпроси на своята тема, в третата глава („Основни понятия за историята на текста“) Д. С. Лихачов навлиза в сърцевината на текстологическата проблематика. Преди всичко той отново утвърждава: „Текстът е резултат от съзнателната дейност на човека“ (стр. 115). Гледаме ли така на текста, за нас става ясно как и защо се появяват отделните „редакции“ и „изводи“ на литературните произведения в Средновековието; с този поглед можем си отговорим и на въпроса важен или неважен може да е „архетипът“¹, авторският текст или протографът на една творба. С оглед на всички тези проблеми Д. С. Лихачов многократно наблюдава, че за текстолога-марксист са важни и значими всички етапи от историята на текста, защото тези етапи са жалони, сочещи разvoja на обществено-художествената (литературната) мисъл през вековете.

Глави четвърта и пета са посветени съответно на въпросите как да се изучава текстът, когато е запазен само в един препис (гл. 4) и когато го има в няколко или много преписи (глава 5).

Когато се изучават староруските, (а за нашите условия, бих добавил, старобългарските) текстове, пише Д. С. Лихачов, не бива да се забравя, че те са много неустойчиви и че най-неустойчивата част на текста е неговото заглавие (стр. 135). Когато пред преписвача е само един препис от дадено произведение, критическата работа по разчитане на неясните думи в него трябва да е докрай добросъвестна: трябва да се изчерпят всички възможности за обяснение на неясните думи² — ако и тогава смисълът не се изяснява, следва да се допусне, че се касае за грешка. Във връзка с тази особеност на текстологическата работа, Д. С. Лихачов уместно отбелязва: „Одной из самых плодотворных причин появления грубых ошибок в изданиях текста является непонимание устаревшего слова“ (стр. 144).

При положение, че текстологът има възможност да използва много преписи,

¹ Д. С. Лихачов е на мнение, че най-често наличието на архетипа е непотвърдим.

² Трябва самокритично да се признае — бележи Лихачов — че изследвачите се обвързват повече от преписвачите на ръкописи“ (стр. 142). Във връзка с това той дава пример за погрешно разчитане на едно съобщение в Повесть временных лет под 1024 г., където красиво облеченият и с красива външност варяжски вожд Якун е изкаран сляп! Текстът е следният: „И бе Якунъ съ лепъ“, чийто смисъл е — „И беше този (съ) Якун красив. Но от сливането на показателното местоимение „съ“ с прилагателното „лепъ“ (сьлепъ) се получава „смислената безсмислица“, че Якун е бил сляп, а не красив. . .

той следва да обръща най-голямо внимание на разночетенията. Това е необходимо, понеже чрез обобщените показания на различните разночетения се вижда коя редакция е по-стара, коя по-млада, проследява се в какво генеалогическо родство се намират отделните групи преписи и дори отделни преписи (стр. 167). Но анализът на разночетенията не бива да цели възстановяването на „първоначалния текст“; той трябва да даде материал, чрез който да се установи историята на паметника във всички етапи на неговия развой. Това е потребно, защото само ако се знаят късните етапи от този развой, могат да бъдат възстановени по-старите. При това текстологът-медиевист е длъжен да обръща повече внимание на съзнателните изменения (разночетения), водещи до нови редакции на произведениято.¹ Това се налага от обстоятелството, че по правило съзнателните изменения са всякога устойчиви и не се повтарят механически (стр. 169).

Важно методологическо-практическо значение има и утвърдението на съветския учен, че в староруската литература рядко може да се срещне един препис да бъде точно копие на друг (стр. 200). Това налага на текстолога да внимава, да бди — осторожност, без която е невъзможен и най-малкият успех в текстологическата работа — това изпитание на търпението... Така мисъл е във връзка с друга — че не са прави ония изследвачи, които смятат, че авторът (първоавторът) във всички случаи е създавал шедьовър, докато следващите преписвачи (писатели) само са влошавали и повреждали този шедьовър (стр. 223). Че това е правилно, сочи поучителната във всяко отношение текстологическа практика на А. А. Шахматов — най-големият руски и един от бележитите световни текстолози. Както пише Д. С. Лихачов, само най-целното проучване на руските летописи е позволило на този гениален учен да определи отделните летописни паметници — макар и не всякога безспорно, — по които би било най-добре да се правят публикации (стр. 223). А това показва, че историческият подход изобщо и частично към разночетенията в средновековните литературни и други произведения е единствено научният подход в текстологията.

Но историческият подход, поради своята всеобхватност на изискванията е труден, тъй като „човешкото мислене е склонено към икономия на сили и понякога се задоволява с полуизражение, с полусъображение и върви напред, като оста-

вя назад (неизучени — К. М.) опасните подводни камъни, от които впоследствие се разбива цялата концепция“ (стр. 227). Това за текстолога трябва да е предвидително ясно, ако не иска предварително да обрече работата си на неуспех.

*

Обширно анализира Д. С. Лихачов въпроса за комплексното изучаване на текста (гл. VI — стр. 232—268). Първият елемент, който предопределя комплексното изучаване на текста е, че по правило средновековните произведения се намират в сборници, защото „можно... казват, че сборник бил преобладаващият форм на древнерусското книжовно дело“ (стр. 232). Така че безусловно необходимо е сборниците да се проучват най-обстойно, тъй като изучаването им може да даде ред данни за по-пълната и детайлирана оценка на староруския литературен текст.

Тези произведения, които сравнително постоянно и устойчиво съпътствуват един и същи текст в сродни сборници (и други комбинирани ръкописи) Д. С. Лихачов нарича „конвой“¹ като подчертава, че без изучаването на конвоя в най-различни аспекти е немислимо да се стигне до истински трайни резултати в текстологическите и литературно-историческите изследвания. Ето защо спазването на това изискване авторът счита за една от важните задачи на изследователите, занимаващи се с историята на староруската литература; този съвет е наложителен, защото „конвойните проучвания“ досега не са вземани достатъчно под онова внимание, което заслужават.

С въпроса за конвоя в староруската (и старобългарската) литература е свързан и проблемът за взаимодействието между различните произведения на старата книжовност, при създаването на която днешните представи за авторско право не са важели.² Затова изучаването на тия взаимовлияния може да даде в разположение на текстолога твърде важен материал.

От текстологична — а то значи от литературно-историческа — гледна точка много важни са и изводите на Лихачов, че в Стара Русия, въпреки приликите между старите писатели, все пак има и отличия, които не бива да се пренебрегват (стр. 266 сл.).

¹ Естествено понятието „конвой“ е относително. Ако текстологът измени темата на изследването, то оня паметник, който по-рано е изучавал като основен, може да се окаже от съв. страна „в конвой“ на новото изучавано произведение (стр. 237, бел. 8 под линия).

² Именно това налага този въпрос (за авторското право в миналото) да бъде специално изучен. Тази препоръка се отнася с пълна сила и за нашата стара книжнина.

¹ Но изучаването и на несъзнателните грешки също дава твърде много за характеристиката на преписвача — обикновено средновековният писател.

Неизменно верен на своята историческа концепция, при разглеждане на важния текстологически въпрос за датировката на древните произведения (една от темите на глава VII в книгата му) Д. С. Лихачов пише, че „датировка произведения трябва да введем в историята (кое-то текстологът изучава — К. М.) не просто в летоисчисление, а в историята на литературата, в историята на езика, в историята на обществената мисъл, в историята на културата и т. д. Въпросът за датировката е въпрос за мястото на произведението в историческия процес, в самия широк и разнообразен кръг свързани с него проблеми“ (стр. 279). Така е, защото проблемът за възникването на едно или друго произведение в Средновековието (както и днес) никога не е прост механически въпрос, а сбор от въпроси!

Що са касало за определянето на произхода на един средновековен литературен паметник, Лихачов отново напомня текстологическото правило: зад всеки паметник да се виждат хората, които са го създали. Следователно всеки текстолог трябва да е историк в истинския смисъл на тази дума! (стр. 284).

В глава VII обстойно е разработен и въпросът за атрибуцията — т. е. за авторството. Ако в днешната литература това е факт, който не подлежи на обсъждане, в старата книжовност не е тъй, защото там понятието автор е коренно различно от днешното — едно и също лице може да е автор, редактор, преписвач, компилатор... Д. С. Лихачов изтъква, че по отношение на авторството староруската литература (а заедно с нея и старобългарската) заема едно преходно място между народното творчество и индивидуалното творчество в ново време. По тази причина простото определяне кой е автор, е недостатъчно; нужно е да се характеризира самата авторска работа — иначе съображенията на текстолога не биха имали пълна стойност (стр. 289).

Обобщавайки наблюденията си за атрибуцията, Д. С. Лихачов пак казва, че без исторически подход — разбираан най-широко — и в тази област на текстологията не може да се стигне до сигурни заключения (стр. 295). Като пояснение се добавя, че при определяне на авторството в литературата на Стара Русия, полезно би се казало изучаването на стила и идеологията на отделните произведения; някои дребни стилни и идейни детайли понякога дават много повече от генералните признаци на идеологията.

С оглед на атрибуцията специално е подчертано значението, което имат тайнописите. Д. С. Лихачов пише, че нему не е познат нито един случай, когато тайнописните авторски указания да са били

неверни. По негово мнение, това се дължи на обстоятелството, че тия тайнописни посочвания са написани от средновековните автори за самите тях (стр. 305).

Като завършек на глава седма е разгледан въпросът за литературните фалшификации. И за тях Лихачов е на мнение, че би трябвало да се разглеждат (изучават) исторически. Те могат да се окажат особено полезни, когато оригиналите, от които са направени, са изчезнали.

Осмата глава („Особености при изучаване на летописите“) има характер на самостоятелно изследване.¹ В този дял авторът е стигнал до дълбоки обобщения, защото „на изучение на текста летописей отначавились многие передовые принципы текстологических исследований, которые затем с успехом стали применяться и по отношению к другому материалу“ (стр. 340). За да илюстрира тази мисъл, Лихачов привежда нашироко поучителните във всяко отношение наблюдения на А. А. Шахматов над руските летописи, чиято сила (на Шахматовите наблюдения и оценки), може да се почувствува истински, като се прочетат преценките на Лихачов и най-вече като се запознаем с трудовете на самия Шахматов. Благодарение на многогодишните проучвания на Шахматов, в историята на руското летописание днес съществува яснота. Големите постижения на един от последователите на Шахматов, М. Д. Приселков² се опират на шахматовските текстологически-исторически принципи, макар че не във всички детайли на своята работа Приселков следва методите на Шахматов.

Както в старобългарската и в древноруската литература броят на преводните произведения е голям. С оглед на това в „Текстологията“ на Д. С. Лихачов има отделна глава (IX) за начините, по които трябва да се правят текстологически проучвания на този дял от средновековната руска книжнина. Първото необходимо условие е да се съпоставят преводът и неговият оригинал (стр. 390). Но това е трудно, защото средновековните преводчи са следвали не толкова своя оригинал, колкото са се нагаждали към вкусовете на своя читател. В това отношение на най-големи промени е била подлагана светската литература и на първо място — историческата (стр. 391). Малко пре-

¹ Срв. Робинсон, пос. съч., стр. 111.

² Направената от М. Д. Приселков реконструкция на изгорялата в Московския пожар през 1812 г. Троицкая летопис Лихачов определя като „научно чудо“. Реконструкцията е издадена преди 14 години: М. Д. Приселков, Троицкая летопис. Реконструкция текста. АН СССР, Москва — Ленинград, 1950.

правки обаче могат да се открият в съчиненията на „черковните отци“ (стр. 393). Всички тези основни особености на средновековната литература (когато се касае за преводи) текстологът-медиевист трябва неизменно да взема под внимание. И във връзка с това Д. С. Лихачов пак набляга, че „ни един из вопросов текстологического изучения не может быть решен сам по себе, изолированно от других вопросов. Только полная история текста перевода может дать убедительный ответ на любой из отдельных вопросов изучения переводного произведения“ (стр. 407). От текстологическа (литературно-историческа) гледна точка тази препоръка е точна, защото както сам авторът бележи: „Колкото по-сложно е едно произведение, толкова по-конкретно трябва да е неговото обяснение“ (стр. 410). А историята на всеки превод е сложна, дори много сложна!

Заедно с теоретическите насоки важно практическо значение за непосредната текстологическа работа имат последните две глави от разглеждания труд: „Закрепление выводов изучения история текстов“ (гл. XII) и „Техника издания текстов“ (гл. XIII). В глава XII се изследва сложният проблем за реконструкцията на изчезнали или повредени средновековни литературни паметници. Абсолютно точните реконструкции Д. С. Лихачов счита за непостижими, което се потвърждава от злополучните опити в тази насока на учениците от школата на К. Лахман, които в областта на египтологията са пропъливали наистина египетски труд и го най-високо квалифициран! — за нереални фикции (стр. 458), опровергати, както се уточнява от новите разкрития и открития в египтологията през последното полустолетие. Тези несполуки, разбира се, не означават, че когато има реални основания реконструкции не бива да се правят. И все пак никоя реконструкция не може да е съвсем точна, а е само приближение към изчезнали (или повреден) оригинал, който се реконструира (стр. 460), защото реконструкцията не е повече от един „макет“ (стр. 467).

Като генерален извод-препоръка, до който Д. С. Лихачов е стигнал в гл. XIII, предмет на която е „издателската техника“ на средновековните ръкописи и произведения, е първо ръкописът да бъде изучен, че тогава да се издава (стр. 476). А за да се изучи текстът напълно — когато проблемите около него са много сложни — необходимо е да се прибегва до комплексна работа на мнозина от различни специалности учени (стр. 477). В противен случай субективизмът (т. е. не-научният подход) при интерпретацията е

неминуем. На второ място е посочено, че в изучаването на различните текстове не бива да се прилагат механични методи; механизма Д. С. Лихачов счита за „бич на текстологията“ (стр. 493).

В заключителната част на книгата си Д. С. Лихачов се връща към своите изходни положения, изложени в увода и доказани в хода на изследването. „И така — обобщава той — от „критики текста“ — к текстологии. Текстология — не прикладна дисциплина, ставяща себе целю правильное издание текста, а самостоятельная наука, изучающая историю текста произведения“ (стр. 538). И добавя, че текстологическите изводи могат да се използват в най-различни области: в литературна история, при художествената и идейната интерпретация на изучаваните произведения, в историческото изворознание. Изводите на текстологията са необходими и при издателската техника.

За да се закрепят становището, че текстологията е вече оформена специална научна дисциплина авторът пише, че е необходимо да се разграничават въпросите как да се изучава и как да се издава текстът. В тази разграничителна линия при изучаване на текстовете, техниката си остава техника, а истинското изучаване на текста се превръща в наука. И в хода на тези си обобщителни разсъждения Д. С. Лихачов казва, че „в много данна книга (неговата „Текстология“ — К. М.) изхождат из идеи А. А. Шахматова и его школы“ (стр. 538). Това признание говори за добросъвестност на автора и за примера, който той дава: ценната работа на предшествениците в текстологията (а и във всички науки) никога не бива да се пренебрегва. Това важи с двойна сила, когато се касае за учени от ранга на А. А. Шахматов!

Всички изложени дотук черти на разглежданата книга я характеризират като едно истинско новаторско научно произведение, от което красноречиво се вижда, че истинската научна текстология днес е само в началото на своя дълъг и труден път. И за чест на автора трябва да се каже, че със своя труд той чертае нови насоки на текстологическата теоретична мисъл, особено що се отнася до текстологическото изучаване на средновековната литература. И тъй като положението, до които е стигнал съветският учен, са изцяло изградени върху материал на староруската литература те са валидни и за старобългарската литература.

Константин Мечев

- Ангелов, Боню Ст. Съвременници на Паисий. С., БАН, 1963, 208 с. с факс.
- Василев, Стефан, П. Приятели на България. Срещи и разговори с чуждестранни слависти. С., Бълг. писател, 1963. 170 с. 9 л. портр.
- Вълчев, Георги. Словаците за нас. (Из историята на словашко-българските отношения). С., Наука и изкуство, 1963. 152 с.
- Георгиев, Любен. Димитър Бояджиев. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1963. 82 с. 1 л. портр.
- Давидов, Нешо. История и белетристика. С., Бълг. писател, 1963. 163 с.
- Димитров-Гошкин, Георги. Класова идеология и литература. С., Бълг. писател, 1963. 320 с.
- Димитрова, Елена. Певец на подвига и саможертвата. Очерк за живото и творчеството на Никола Вапцаров. С., Нар. просвета, 1963. 84 с. с портр. и факс.
- Димитрова, Елена. Христо Смирненски. Живот и творчество. Студии. С., Наука и изкуство, 1963. 324 с. с 1 портр.
- Дунчев, Александър. Положителният герой — централна проблема на социалистическия реализъм. По материали на бълг. социалист. драматургия. С., БКП, 1963. 206 с.
- Зарев, Пантелей. Христо Ботев. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1963. 216 с. 1 л. портр.
- Известия на Института за литература. Кн. XIV и XV. С., БАН, 1963. 260 с.
- Каролев, Стоян. Въпроси на художественото майсторство. С., Бълг. писател, 1963. 248 с.
- Конев, Илия. Българо-сръбски литературни взаимоотношения през XIX век. (До Освобождението). С., БАН, 1964. 236 с.
- Крънзов, Георги. Театър и драматургия. Статии. С., Бълг. писател, 1963. 176 с.
- Минев, Димо. Цани Гинчев. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1963. 88 с. 1 л. портр.
- Михайловски, Ст., Ал. Константинов, Г. П. Стаматов в спомените на съвременниците си. С., Бълг. писател, 1963. 559 с.
- Николов, Минко. Брехт. Лит. портрет. С., Наука и изкуство, 1963. 204 с. 1 л. портр. 7 л. ил.
- Пенчо, Славейков, П. К. Яворов, П. Ю. Тодоров в спомените на съвременниците си. С., Бълг. писател, 1963. 796 с.
- Петров, Здравко. Асен Разцветников. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1963. 58 с. 1 л. портр.
- Пондев, Петър. Книга за народната съдба. „Записки по българските въстания“ на Захари Стоянов. С., Бълг. писател, 1963. 135 с. 1 л. портр.
- Русев, Пенъс. Никола Вапцаров. Лит. очерк. С., Бълг. писател, 1963. 132 с.
- Смоховска-Петрова, Ванда. Неофит Бозвели и българският църковен въпрос. (Нови данни из архивата на А. Чарториски). С., БАН, 1964. 212 с.
- Стефанова, Лиляна. Срещи. С., Бълг. писател, 1963. 216 с. с портр.
- Хиляда и сто години славянска писменост. 863 — 1963. Сборник в чест на Кирил и Методий. С., БАН, 1963. 545 с. с ил., репрод., факс и ноти.
- Цанев, Георги. Никола Фурнаджиев. Лит.-крит. очерк. С., Бълг. писател, 1963. 140 с. 1 л. портр.
- Янков, Николай. Разговор за книгите. Наблюдения върху една литературна година. С., Бълг. писател, 1963. 92 с.

Адреси — на редакцията: сп. Литературна мисъл, бул. Витоша 39, София Ц. тел. 8-42-89
на администрацията: Изд. на Българската академия на науките, ул. Серлика 4, София
Абонаменти се внасят във всички пощенски станции или по с/ка № 96Т/151 БНБ —
Софийски градски клон
Годишен абонамент — 2,60 лева

Поръчка № 258
Тираж 4 500

Формат 71/28

Дадена за печат на 1. III. 1964 г.
Печатни коли 10,75